

Tendens og Diskurs

Tendens

Når vi læser en kilde, vil kilden ofte have en *tendens*. Det vil sige, at kildens ophav *forholder sig til* det, han/hun meddeler; det kan være et ideologisk synspunkt, et personligt synspunkt eller en bestemt måde at beskrive og vurdere en begivenhed på. Ved en tendentiøs kilde forstås en kilde, som er farvet i en bestemt retning, hvad enten der er tale om et åbenlyst partsindlæg i en konflikt eller i en valgkamp, eller der er tale om, at en forfatters sym- eller antipatier går i en bestemt retning, eller forfatteren ser på verden med bestemte "briller". Tendensen kan komme til udtryk åbenlyst eller skjult, direkte eller indirekte, bevidst eller ubevidst, med vilje eller ufrivilligt.

Jo kraftigere tendensen er, jo mere skeptiske må vi være over for skildringen.

Kildens forfatter vil oftest forsøge at opprioritere forhold, som støtter hans synspunkt og nedprioritere forhold, som går imod. Dette er ikke nødvendigvis ensbetydende med, at kildens forfatter er løgnagtig, men at virkeligheden set gennem hans øjne tager sig ud på en bestemt måde. Vi har alle en forskellig opvækst, traditioner, overbevisning og erfaringer, som har indflydelse på, hvordan vi opfatter virkeligheden. En tendens kan altså både stamme fra bevidst fremstilling af en oplevelse til det mere ubevidste. Når vi læser en tendentiøs kilde, er vi ofte med på, at vi skal være på vagt omkring dens troværdighed, men det er jo ikke ensbetydende med, at kilden lyver.

Historiefortælleren Saxo er særdeles positiv overfor nogle konger og personer og særdeles negativ overfor andre, og mange af kilderne om drabet på Erik Klipping er tydeligt prægede af deres holdning til kongen, henholdsvis de fredløse

Vi skal altså ikke afstå fra at bruge kilden, fordi vi i analysen finder ud af, at den er tendentiøs - så skulle vi afvise langt størstedelen af alle kilder til alle tider - men vi skal tage hensyn til det, når vi vurderer dens kildeværdi, altså hvad den kan bruges til.

At en kilde har en tendens eller er tendentiøs betyder altså, at den er farvet i en bestemt retning, har en bestemt grundholdning. Man skal være meget opmærksom på, hvem der er afsenderen, og hvad formålet med kilden er. Uden at vide dette kan man ikke afgøre, om kilden har tendens.

Læsning mod forventningen

Læsning mod forventningen er en af de materialekritiske metoder til imødegåelse af tendens i en beretning. Hvis en meget nationalsindet eller lokalpatriotisk fodboldkommentator f.eks. indrømmer, at modstanderholdet er blevet snydt for et straffespark, så vil man jo nok som neutral iagttagere tillægge denne bedømmelse stor vægt.

Sammenligning

Sammenligning er et andet nærliggende materialekritisk forsvarsmiddel over for tendentiøse tekster og virkelighedsskildringer. Ikke alene vil en sammenligning af to tekster med forskellig tendens give et skarpt blik for, hvordan kildeforfatterne udvælger og farver indholdet, men vi får også mulighed for nogle faste holdepunkter: Hvis to "stridende parter" f.eks. giver en overensstemmende beskrivelse af et bestemt begivenhedsforløb eller sagforhold, så er der umiddelbart grund til at fæste lid til beskrivelsen.

Af samme grund kan det også anbefales at se forskellige nyhedskanaler på tv eller læse forskellige aviser. Jyllands-Posten og Politiken har ikke de samme udvælgelsesprincipper, ledere, journalister, læsere, læserbreve, og det påvirker selvfølgelig virkelighedsskildringen. En læser af Politiken vil få et andet billede af VK-regeringens politik, velfærdsproblematikken, indvandringen og miljøproblemerne end en læser af Jyllands-Posten. Noget tilsvarende kan siges om forskellige tv-kanaler.

På den anden side er der jo overensstemmelse på en lang række punkter (så virkeligheden kan åbenbart ikke beskrives og redigeres frit!), og man vil ikke altid kunne gætte, hvilket medium en artikel eller en udsendelse har været bragt i.

Tendenskritisk bevidsthed

Mens historikerne oftest er i stand til at identificere de anvendte kilder (og få en fornemmelse af de bagvedliggende hensigter og interesser og dermed af tendensen), så er det almindelige menneske mere forsvarsløst. Moderne mennesker bliver jo i hverdagen udsat for et sandt bombardement af tv-udsendelser, internet-sider, læserbreve, artikler, og udtalelser af u- eller halvidentificeret art. Hvis ikke man til stadighed er bevidst om tendensproblemet (og de bagvedliggende mulige hensigter og interesser), så risikerer man jo at farvede beretninger glider ned, som om de var facts om virkeligheden. Tendenskritisk bevidsthed er altså en vigtig materialekritisk kompetence!

Diskurs

En diskurs er en form for sproglig kode, som for det meste foregår i det skjulte, fordi de sproglige handlinger (produktion af tekster f.eks., men også billeder, landkort, medieudtryk m.v. der bærer præg af en bestemt holdning eller 'framing') for det meste ukritisk accepteres indenfor en bestemt kultur, i en bestemt tidsperiode.

Fx taler nogle historikere om, at europæernes overherredømme i Afrika og Asien under den ny kolonialisme i 17-1800 tallet skabte *en kolonial diskurs*, hvor indfødte folkeslag måtte acceptere europæiske begreber, der beskrev dem som f.eks. dovne og dumme, og dermed underkaste sig europæernes magt, uden at der nødvendigvis blev løsnat et eneste skud. Sædvanligvis vil denne form for magtudøvelse dog følges med en form for fysisk eller materiel/økonomisk magtudøvelse, hvilket også var tilfældet for den ny kolonialisme.

Hvis en diskurs er så total, at det ikke kan lade sig gøre at tænke uden for diskursen (f.eks. tænke ny viden udenfor det 'tænkelige') kan man tale om at diskursen har udviklet sig til et sandhedsregime. Den kristne kirke i middelalderens Europa kunne måske være et eksempel på et sådant. Det kostede mange ofte og bremsede udviklingen af nye tanker og idéer i århundreder, indtil renæssancens tænkere, forfattere, billedkunstnere, arkitekter, handelsfolk og fyrster med udgangspunkt i (13-) 14-1500 tallets italienske bystater med et helt nyt tankesæt sejrede over kirkemagten. - Nazitidens Tyskland er et andet eksempel.

(for videre studier: se papiret *Diskursanalyse - Form overfor kontekst*)